

Rafał Kopec*

Broń masowego rażenia – definiowanie pojęcia

Wprowadzenie

Termin „broń masowego rażenia” (BMR) nie doczekał się w stosunkach międzynarodowych ujednolicenia znaczenia. Ta niejednoznaczność po części wynika z faktu, że termin ten stosowany jest nie tylko w charakterze opisowym, ale ma również znaczenie polityczne, a także normatywne. Termin ten stał się podstawą nie tylko wielu oficjalnych dokumentów, w tym również z zakresu prawa międzynarodowego, ale funkcjonuje także jako jeden z kluczowych elementów międzynarodowego dyskursu.

Celem artykułu jest przedstawienie sposobów definiowania terminu „broń masowego rażenia”. Autor koncentruje się przede wszystkim na piśmiennictwie oraz prawodawstwie amerykańskim, zwracając uwagę na silne i słabe strony każdej definicji. Opracowanie zakłada analizę poszczególnych definicji pod kątem ich adekwatności, klarowności oraz użyteczności. Finalnym celem jest wskazanie definicji najbardziej optymalnej z punktu widzenia zastosowanych kryteriów.

Hipotezą towarzyszącą pracy było założenie, że oprócz komponentu definiującego termin „broń masowego rażenia” zawiera często również komponent oceniający, stanowiąc środek potępienia lub wyraz zajmowania określonego stanowiska moralnego. Motywacją podjęcia tematu było pragnienie dekonstrukcji pojęcia w celu nadania mu obiektywnego charakteru i wyeliminowania możliwości stosowania go w sposób wartościujący. Konceptualizacja pojęcia, polegająca na sprecyzowaniu jego zakresu znaczeniowego, stanowić powinna podstawę, na której opierać mogą się dalsze badania obejmujące przywoływaną problematykę (w tym przypadku problematykę broni masowego rażenia).

Autor korzystał z metody analityczno-porównawczej. W obrębie technik analizy dokumentów zastosowano zarówno technikę analizy wewnętrznej, polegającą na

* Doktor, Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie.

poznaniu i wyjaśnieniu treści dokumentu, jak i analizy zewnętrznej, skupiającą się na okolicznościach towarzyszących powstawaniu dokumentów oraz na ich wpływie na bieg określonych wydarzeń.

Ujęcie historyczne

Po raz pierwszy termin „broń masowego rażenia” zastosowany został w grudniu 1937 r. Użył go arcybiskup Canterbury William Cosmo Gordon Lang. W orędziu na święta Bożego Narodzenia poruszył on problem pokoju na świecie. Przywołując przykład wojen w Hiszpanii i Chinach, pisał o „nowych rodzajach broni masowego rażenia”¹. Co prawda nie sprecyzował on, jakie dokładnie rodzaje broni miały kryć się pod tym pojęciem, jednak można domyślać się, że chodziło o bombardowania hiszpańskich miast przez lotnictwo frankistowskie (takie rozumienie tego terminu nie jest zbieżne z jego obecnym pojmowaniem) oraz stosowanie broni chemicznej przez Japończyków w Chinach (w tym przypadku zbieżne z obecnym znaczeniem terminu „broń masowego rażenia”).

Współczesna interpretacja terminu „broń masowego rażenia” odnosi się do określenia *atomic weapons and all other major weapons adaptable to mass destruction* (broń atomowa i inne główne rodzaje broni zdolne do spowodowania masowego zniszczenia) użytego w Deklaracji o bombie atomowej wzywającej do międzynarodowej kontroli zagadnień związanych z energią nuklearną, podpisanej 15 grudnia 1945 r. przez prezydenta Stanów Zjednoczonych Harry’ego Trumana, premiera Wielkiej Brytanii Clementa Attlee oraz premiera Kanady Williama Lyona Mackenzie Kinga². Sformułowanie o „innych rodzajach broni” zawarto w deklaracji z myślą o tym, by koncentracja na problematyce broni nuklearnej (przypomnijmy, że wydarzenie miało miejsce kilka miesięcy po rzuceniu bomb atomowych na Hiroszimę 6 sierpnia 1945 r. i Nagasaki 9 sierpnia 1945 r.) nie spowodowała zaniedbania zagrożeń płynących ze strony innych rodzajów broni masowego rażenia.

Analogiczne określenie (*weapons adaptable to mass destruction* – broń zdolna do spowodowania masowego zniszczenia) znalazło się w pierwszej rezolucji wydanej przez Zgromadzenie Ogólne ONZ. Rezolucja nr 1 z 24 stycznia 1946 r. dotyczyła ustanowienia komisji, która miała zmierzyć się z problemem powstałym w wyniku wynalezienia energii nuklearnej³. Jednym z zadań postawionych przed nią było wypracowanie propozycji mających na celu wyeliminowanie z arsenałów „broni atomowej i wszystkich innych głównych rodzajów broni zdolnej do spowodowania masowego zniszczenia”.

¹ *Archbishop's Appeal: Individual Will and Action; Guarding Personality*, „The Times”, 28.12.1937, cyt. za: M. Chalmers, *Nuclear Narratives: Reflection on Declaratory Policy*, London 2010, s. 10, http://www.rusi.org/downloads/assets/WHR_Nuclear_Narratives.pdf (dostęp 20.02.2014).

² *Declaration on Atomic Bomb By President Truman and Prime Ministers Attlee and King*, Nuclear Age Peace Foundation, http://www.nuclearfiles.org/menu/key-issues/nuclear-energy/history/dec-truma-atlee-king_1945-11-15.htm (dostęp 11.02.2014).

³ *UN Assembly Resolution 1(I), Establishment of a Commission to Deal with the Problem Raised by the Discovery of Atomic Energy*, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/032/52/IMG/NR003252.pdf?OpenElement> (dostęp 19.02.2012).

W ciągu kilku następnych lat zamiast określenia *weapons adaptable to mass destruction* upowszechnił się termin *weapons of mass destruction*⁴. Definicja wypracowana w 1948 r. przez Komisję Zbrojeń Konwencjonalnych (The Commission for Conventional Armaments – instytucja powołana w 1947 r. pod auspicjami Rady Bezpieczeństwa ONZ) zawierała właśnie to określenie. Według niej broń masowego rażenia powinna być definiowana jako „broń atomowa oddziałująca za pomocą eksplozji, broń radiologiczna, śmiertelna broń chemiczna i biologiczna oraz każdy inny rodzaj broni opracowany w przyszłości posiadający charakterystyki porównywalne w zakresie efektu niszczącego do bomby atomowej i innych, wspomnianych wyżej, rodzajów broni”⁵. W zasadzie definicja ta odpowiada postrzeganiu broni masowego rażenia jako broni nuklearnej (w tym przypadku użyto węższego pojęcia – broń atomowa), biologicznej, chemicznej i radiologicznej (NBCR), z ewentualnym rozszerzeniem tego katalogu o inne, powstałe w przyszłości rodzaje broni. Warty podkreślenia jest również fakt, iż broń chemiczna i biologiczna to broń o działaniu letalnym, co ma znaczenie w kontekście kontrowersji związanych np. z możliwością zaliczenia w poczet broni masowego rażenia środków o działaniu obezwładniającym czy oddziałujących na rośliny. Według tej definicji, tego typu środki nie spełniają kryterium śmiertelności i nie powinny być traktowane jako broń masowego rażenia.

Definicja wypracowana przez Komisję Zbrojeń Konwencjonalnych została zaakceptowana przez Organizację Narodów Zjednoczonych. Rezolucja 32/84 z 1977 r. zatwierdziła ją do stosowania w sferze międzynarodowej dyplomacji⁶. Mimo to problem ujednoliconej definicji broni masowego rażenia nie jest rozwiązany. Deficyt prowadzi do takich sytuacji, jak zawieranie traktatów międzynarodowych odnoszących się do broni masowego rażenia w ogólności (a nie do konkretnych rodzajów broni) bez dokładnego określenia, co kryje się pod tym pojęciem. W efekcie zapisy dotyczące broni masowego rażenia w układzie kosmicznym z 1967 r. oraz w traktacie o dnie morza z 1971 r. mogą być rozmaicie interpretowane przez poszczególne państwa. Także różne oficjalne dokumenty w jednym państwie posługują się różniącymi się od siebie definicjami broni masowego rażenia – taka sytuacja występuje m.in. w Stanach Zjednoczonych, co będzie przedmiotem analizy w dalszej części tekstu. Po części wynika to z chęci instrumentalnego wykorzystania definicji, np. w celu potępienia pewnych działań przez przypisanie ich do kategorii aktów z wykorzystaniem BMR.

⁴ Dosłowne tłumaczenie określenia *weapons of mass destruction* jako broń masowego zniszczenia nie wydaje się adekwatne. Termin ten opisuje częściowo tylko działanie broni nuklearnej. Tymczasem skutki działania broni chemicznej, biologicznej oraz radiologicznej nie polegają na niszczeniu, tylko na zabijaniu. Właściwszym tłumaczeniem wydają się więc używane równoważnie określenia „broń masowego rażenia” i „broń masowej zagłady”. Autor przychylił się przy tym do stosowania określenia „broń masowego rażenia” jako szerszego. W tym ujęciu termin „rażenie” obejmował będzie zarówno powodowanie zniszczeń, jak i działanie śmiertelne (zabijanie, zagładę).

⁵ W oryginale: *atomic explosive weapons, radioactive material weapons, lethal chemical and biological weapons, and any weapons developed in the future which have characteristics comparable in destructive effect to those of the atomic bomb or other weapons mentioned above*. Zob.: *Commission for Conventional Armaments, UN document S/C.3/32/Rev.1*, 12.08.1948, cytata za: *The United Nations and Disarmament, 1945–1965*, United Nations, Office of Public Information, UN Publication 67.1.8, 28.

⁶ *Resolution 32/84: Prohibition of the development and manufacture of new types of weapons of mass destruction and new systems of such weapon*, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR031319/IMG/NR031319.pdf?OpenElement> (dostęp 19.02.2012).

Analiza definicji terminu „broń masowego rażenia”

W. Seth Carus w pracy *Defining Weapons of Mass Destruction*⁷ wskazuje na sześć sposobów definiowania pojęcia broni masowego rażenia. Warto przeanalizować je pod kątem adekwatności, klarowności oraz użyteczności w celu wskazania definicji najbardziej optymalnej.

Broń masowego rażenia rozumiana jako broń nuklearna, chemiczna i biologiczna.

Jest to najbardziej tradycyjna definicja broni masowego rażenia. Jest ona obecna m.in. w amerykańskiej strategii zwalczania broni masowego rażenia z 2002 r. (*National Strategy to Combat Weapons of Mass Destruction*). Co prawda strategia ta nie zawiera definicji broni masowego rażenia wyrażonej wprost, ale wspominając o niebezpieczeństwie pozyskania BMR przez tzw. państwa zbójckie, precyzuje, że chodzi o broń nuklearną⁸, chemiczną i biologiczną⁹.

Definicja ta jest generalnie podzielana przez wspólnotę międzynarodową¹⁰, także w sensie normatywnym – stosowanie tej broni uchodzi za objaw barbarzyństwa i spotyka się z powszechnym potępieniem¹¹. Pojęcie nuklearnego tabu¹², ukute w kontekście broni nuklearnej, można więc w pewnym stopniu rozciągnąć na inne rodzaje broni masowego rażenia. Taka definicja pociąga za sobą wyznaczenie precyzyjnej

⁷ W.S. Carus, *Defining Weapons of Mass Destruction*, Center for the Study of Weapons of Mass Destruction, National Defense University, Washington 2006.

⁸ Stosowany wcześniej termin „broń atomowa” jest pojęciem węższym niż broń nuklearna/jądrowa. Broń nuklearna jest bowiem rodzajem broni masowego rażenia wykorzystującym energię wydzielałą się podczas reakcji łańcuchowej rozszczepienia jąder ciężkich pierwiastków lub reakcji termojądrowej syntezy jąder lekkich pierwiastków. Wspólną dla obu reakcji cechą jest fakt, iż energia powstaje podczas reakcji zachodzących w jądrach atomów, a nie wskutek oddziaływania elektronów zawartych w otaczających jądro powłokach elektronowych (jak w reakcjach chemicznych). Stąd adekwatną nazwą jest broń jądrowa, ewentualnie – broń nuklearna (z łac. *nucleus* – jądro, w tym jądro atomu). Nazwy te traktowane są jako równoważne. Z kolei termin „broń jądrowa” może służyć do określania tylko broni skonstruowanej w oparciu o zasadę rozczepienia ciężkich jąder (atomu lub plutonu), czyli tylko jednego rodzaju broni nuklearnej, chociaż nawet w tym przypadku stosowanie tego pojęcia jest kontrowersyjne. Wybuchowe reakcje chemiczne również bowiem operują na poziomie atomów. Ze względu na wąski zakres terminologiczny i wątpliwości co do poprawności, termin ten jest obecnie rzadko stosowany. Zob. S. Śladkowski, J. Solarz, E. Malicki, B. Michailiuk, *Obrona przed bronią masowego rażenia*, Warszawa 2007, s. 10; J. Pawłowski, *Broń masowego rażenia orężem terroryzmu*, Warszawa 2004, s. 23.

⁹ *National Strategy to Combat Weapons of Mass Destruction*, grudzień 2002, <http://www.fas.org/irp/offdocs/nspsd/nspsd-wmd.pdf>, s. 14 (dostęp 12.02.2014).

¹⁰ D.P. Fidler, *Weapons of Mass Destruction and International Law*, <http://www.asil.org/insigh97.cfm> (dostęp 21.05.2012).

¹¹ George Perkovich zwraca uwagę, że w związku z owym potępieniem nastąpił generalny odwrót od deklarowania posiadania broni chemicznej i biologicznej. Deklaracje tego typu pojawiają się tylko przy okazji ogłaszania decyzji o rezygnacji z tych rodzajów broni przez dane państwo. Według Perkovicha świadczy to o moralnej i politycznej bezużyteczności tego typu broni. Zob. G. Perkovich, *Deinflating WMD*, Stockholm 2004, s. 11.

¹² Konstruktywistyczna teoria nuklearnego tabu wyjaśnia paradoks, dlaczego nie spełniają się przewidywania klasycznej teorii kontroli zbrojeń dotyczące skłonności państw do użycia broni nuklearnej w sytuacji, gdy przegrywają wojnę konwencjonalną i nie muszą obawiać się nuklearnego odwetu. Praktyka nie potwierdza takich przewidywań – np. Amerykanie w Korei czy w Wietnamie, czy Związek Radziecki w Afganistanie, chociaż spełniali te warunki, nie zastosowali broni nuklearnej. Teoria nuklearnego tabu zakłada istnienie w ramach wspólnoty międzynarodowej normy zakazującej używania tego typu broni. To powstrzymuje państwa od jej stosowania, mimo że z militarnego punktu widzenia byłoby to zasadne. Silne nuklearne tabu tkwiące we wspólnocie międzynarodowej zmniejsza więc szanse wybuchu wojny nuklearnej, natomiast jego osłabienie możliwość taką zwiększa. Zob. N. Tannenwald, *The Nuclear Taboo, The United States and the Non-Use of Nuclear Weapon since 1945*, Cambridge 2007, s. 73–293. Pojęcie nuklearnego tabu jest kontrowersyjne; przedmiotem sporów jest jego zakres. Teoria nuklearnego tabu zakłada, że państwa nie stosują broni nuklearnej w sytuacjach niekrytycznych. Nie wiadomo jednak, czy tabu jest absolutne i czy będzie miało zastosowanie w sytuacji krytycznej. Jeszcze nigdy bowiem państwo nuklearne nie znalazło się w sytuacji, gdy jego egzystencja byłaby zagrożona.

linii demarkacyjnej między bronią konwencjonalną a niekonwencjonalną (rozumianą jako broń masowego rażenia). Ta pierwsza uchodzi jako zwyczajowo uznane narzędzie prowadzenia konfliktów zbrojnych, ta druga z kolei uznawana jest za jakościowo odmienną i niemogącą być traktowaną w analogiczny sposób. Pociąga to za sobą postrzeganie broni masowego rażenia głównie jako środka polityczno-militarnego oddziaływania przez odstraszenie, a nie jako użytecznego narzędzia pola walki.

Takie zawężenie katalogu broni wchodzących w skład broni masowego rażenia może być kontrowersyjne właśnie z punktu widzenia owej „masowości” rażenia. Z jednej strony masowe zniszczenia czy też ofiary może powodować również broń konwencjonalna, a z drugiej nie w każdym przypadku zastosowanie broni chemicznej czy biologicznej spowoduje skutki, które określić można jako „masowe” (uwzględniając oczywiście nieostrość tego kryterium).

Broń masowego rażenia rozumiana jako broń nuklearna, chemiczna, biologiczna i radiologiczna.

Definicja ta jest rozwinięciem pierwszej i również jest szeroko stosowana i akceptowana. Jak już wspomniano, takie rozumienie broni masowego rażenia zaakceptowane zostało przez ONZ. W związku z tym należy uznać tę definicję za najbardziej powszechną w stosunkach międzynarodowych.

Włączenie broni radiologicznej do katalogu broni masowego rażenia pojawiło się m.in. w amerykańskiej strategii bezpieczeństwa wewnętrznego¹³. Zaletą tej definicji jest większa precyzja w stosunku do pierwszej definicji, w przypadku której nie zawsze było wiadomo, czy należy odczytywać ją literalnie, czy też w sposób rozszerzony, z założeniem, że określenie „broń nuklearna” odnosi się zarówno do niej samej, jak i do broni radiologicznej.

W przypadku tej definicji występują podobne kontrowersje jak te dotyczące pierwszej definicji. Dodatkowo samo włączenie broni radiologicznej do katalogu broni masowego rażenia może budzić wątpliwości, gdyż przekonanie, że jest ona zdolna do spowodowania masowej zagłady nie jest powszechnie podzielane. Pośrednim dowodem na poparcie tej argumentacji jest brak porozumienia międzynarodowego, które odnosiłoby się wprost do broni radiologicznej.

Broń masowego rażenia rozumiana jako broń nuklearna, chemiczna, biologiczna, radiologiczna oraz broń o wysokiej sile eksplozji (*high explosive*).

Trzeci sposób definiowania broni masowego rażenia stosowany jest m.in. przez Kolegium Połączonych Szefów Sztabów (*Joint Chiefs of Staff*) Sił Zbrojnych Stanów Zjednoczonych¹⁴ oraz występuje on w prawie wewnętrznym USA. Zakłada on włączenie niektórych urządzeń wybuchowych w poczet broni masowego rażenia.

W amerykańskim prawie wewnętrznym ten rodzaj definicji broni masowego rażenia ma źródło w ustawie *Violent Crime Control and Law Enforcement Act* z 1994 r., w ramach której znalazł się *Death Penalty Act* z wyszczególnieniem listy przestępstw, za których popełnienie sądy federalne mogły skazywać na karę śmierci. Wśród tych

¹³ *National Strategy for Homeland Security*, Waszyngton, październik 2007, The White House, s. 9 – tego rodzaju zakreślenie zakresu znaczeniowego terminu „broń masowego rażenia” powtarza się w tym dokumencie wiele razy, http://www.dhs.gov/xlibrary/assets/nat_strat_homelandsecurity_2007.pdf (dostęp 13.02.2014).

¹⁴ *Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms*, Washington 2004, s. 573–574. Nowsze wersje Słownika Terminów Militarynych i Pokrewnych Departamentu Obrony zawierają inną definicję, nieobejmującą broni o wysokiej sile eksplozji (np. *Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms*, Washington 2012, s. 359).

przestępstw znalazło się m.in. zabójstwo z użyciem broni masowego rażenia. W ramach BMR znalazły się „urządzenia niszczące” (*destructive devices*), w tym bomby, granaty, miny oraz niektóre rodzaje rakiet i broni strzeleckiej¹⁵. Prawo to zostało użyte m.in. do skazania Timothy’ego McVeigha i Terry’ego Nicholasa za zamach na budynek federalny w Oklahoma City. Tego typu prawo zaadaptowała również część stanów oraz Dystrykt Kolumbii.

Zaletą tej definicji jest większy związek przynależności danego rodzaju broni do broni masowego rażenia z kryterium masowości zniszczeń lub ofiar (choć ta masowość nie jest precyzyjnie zdefiniowana) – świadczy o tym włączenie w zakres BMR pewnych rodzajów broni konwencjonalnej. Wadą tej definicji jest natomiast jej niejednoznaczność, pewne rodzaje broni o wysokiej sile eksplozji mogą bowiem raz zostać potraktowane jako broń masowego rażenia, a innym razem nie – w zależności od tego, jak zostaną użyte i jakie straty spowodują. Taka definicja nie precyzuje także różnicy między bronią konwencjonalną a niekonwencjonalną, zamazując różnice między nimi.

Definicja ta jest trudna do zastosowania w stosunkach międzynarodowych – powstaje problem, jak miałyby być konstruowane lub implementowane traktaty odnoszące się do broni masowego rażenia, gdyby wprowadzić taką definicję. W skrajnym ujęciu w zasadzie każda broń (i nie tylko broń, skoro jako broń masowego rażenia potraktowano wybuchową mieszaninę nawozów użytą do przeprowadzenia zamachu w Oklahoma City) może zostać uznana za BMR. Czyni to taką definicję kompletnie nieprzydatną.

Broń masowego rażenia rozumiana jako broń będąca w stanie spowodować masowe zniszczenie lub zabić znaczną liczbę ludzi; w tej kategorii niekoniecznie zawiera się broń nuklearna, chemiczna, biologiczna i radiologiczna, chociaż nie wyklucza się objęcia nią tych rodzajów broni (definicja nie zawiera wskazania konkretnych typów broni). Definicja ta zastosowana została przez Centralną Agencję Wywiadowczą w raporcie z poszukiwań irackiej broni masowego rażenia w okresie po zakończeniu operacji „Iracka Wolność”¹⁶.

Czwarta definicja nawiązuje do trzeciej w tym względzie, że stosuje kryterium masowości rażenia. Idzie jednak dalej, nie wyróżniając żadnych typów broni. Jest to definicja względna, w tym sensie, że każdy rodzaj broni może zostać potraktowany jako broń masowego rażenia, ale może również zostać wyłączony z tej kategorii. Wszystko zależy od wysokości strat, jakie spowodowane zostały przez zastosowanie broni w konkretnej sytuacji. Z takim rozumieniem broni masowego rażenia wiążą się trzy niedogodności. Po pierwsze, nie wiadomo, jak postrzegać poszczególne rodzaje broni. Broń chemiczna czy biologiczna zastosowana w małej ilości nie spowoduje bowiem znacznych strat. Z drugiej strony straty takie może spowodować broń konwencjonalna – wystarczy przywołać przykłady bombardowania Tokio albo Drezna, które spowodowały więcej ofiar śmiertelnych niż bomby atomowe zrzucone na Hiroszimę i Nagasaki. W takim ujęciu bomby konwencjonalne mogłyby zasługiwać na miano

¹⁵ Definicje *destructive devices* określa artykuł 18 usc § 921. Zob.: 18 usc § 921 – definitions, <http://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/921>, (dostęp 14.02.2014).

¹⁶ *Comprehensive Report of the Special Advisor to the DCI on Iraq’s WMD*, vol. III: Glossary and Acronyms, Central Intelligence Agency, 30.09.2004, https://www.cia.gov/library/reports/general-reports-1/iraq_wmd_2004/glossary.html (dostęp 14.02.2014).

broni masowego rażenia, natomiast broń chemiczna i biologiczna już niekoniecznie. W myśl takiego rozumowania państwa mogłyby posiadać niewielkie ilości broni chemicznej czy biologicznej (a być może nawet broni nuklearnej małej mocy) nawet w celach ofensywnych, a nie tylko w celach opracowania środków przeciwdziałania (tylko taką możliwość dopuszczają obecnie traktaty o broni chemicznej i biologicznej). Nie można by jej bowiem potraktować jako broni masowego rażenia, a w każdym razie takie potraktowanie mogłoby być podważane i stać się przedmiotem trudnych do jednoznacznego rozstrzygnięcia kontrowersji. Po drugie, precyzyjne ustalenie, w świetle kryterium masowości strat, czy dana broń mieści się w zakresie broni masowego rażenia czy też nie, wymagałoby jej każdorazowego, uprzedniego zastosowania w warunkach realnego konfliktu zbrojnego. Po trzecie, samo kryterium masowości strat jest nieprecyzyjne – nie wiadomo, jakie straty należałoby uznać za masowe.

Ewentualne zastosowanie takiej definicji broni masowego rażenia spowodowałoby trudności weryfikacyjne w przypadku traktatów odnoszących się do posiadania danych rodzajów broni. Znacznie łatwiej jest bowiem wykryć produkcję broni danego rodzaju, jeśli jest ona całkowicie zakazana przez porozumienie, które dane państwo podpisało, a trudniej dokładnie określić wielkość produkcji i wskazać moment, w którym przekroczyła ona dopuszczalny poziom.

Szeroko pojęty relatywizm tej definicji jest zatem jej największą wadą. Jej zaletą jest z kolei elegancka konstrukcja intelektualna – określenia masowe zniszczenie/zagłada utrzymują w ramach tej definicji swoje pierwotne, niezmqcone znaczenie. Definicja ta może również bez konieczności wprowadzenia zmian dotyczących jej formuły obejmować nowo powstałe typy broni masowego rażenia, które w chwili obecnej nie są jeszcze znane.

Broń masowego rażenia rozumiana jako broń nuklearna, chemiczna, biologiczna i radiologiczna zdolna do spowodowania zniszczeń na masową skalę i/lub możliwa do zastosowania w taki sposób, by spowodować śmierć znaczącej liczby ludzi lub poważne zniszczenia w zakresie infrastruktury.

Piąta definicja łączy w sobie zapisy drugiej definicji (zaliczenie w poczet broni masowego rażenia broni nuklearnej, chemicznej, biologicznej i radiologicznej) oraz czwartej definicji (wskazanie na masowość zniszczeń i/lub ofiar). Definicja ta została opracowana przez amerykańskie Dowództwo Sił Strategicznych (*U.S. Strategic Command*, USSTRATCOM), a dokładnie przez wchodzące w jego skład Centrum ds. Walki z Bronią Masowego Rażenia (*USSTRATCOM Center for Combating Weapons of Mass Destruction*)¹⁷.

Definicja ta ma wiele zalet – łączy precyzję we wskazaniu konkretnych rodzajów broni masowego rażenia z zastrzeżeniem, że postrzegać można w ten sposób tylko broń zdolną do spowodowania masowych zniszczeń i/lub ofiar. W tym ujęciu zastosowanie niewielkich dawek trucizny w ramach działań skierowanych przeciwko konkretnym osobom¹⁸ nie może być potraktowane jako użycie broni masowego rażenia (niespełnione jest kryterium masowości zniszczeń/ofiar). Z drugiej strony, zastosowano

¹⁷ *Combating Weapons of Mass Destruction*, s. 169, http://www.fas.org/irp/doddir/dod/jp3_40.pdf (dostęp 15.02.2014).

¹⁸ Np. otrucie byłego podpułkownika KGB/FSB (Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego przy Radzie Ministrów ZSRR/Federalnej Służby Bezpieczeństwa) Aleksandra Litwinienki (w tym przypadku była to nie broń chemiczna, a radiologiczna, gdyż użyto promieniotwórczego polonu). Więcej na ten temat: A. Goldfarb, M. Litwinienko, *Śmierć dysydenta. Dlaczego zginął Aleksander Litwinienko*, tłum. W. Jeżewski, Warszawa 2007.

sformułowania o charakterze nieostrym (to wada przywoływana w przypadku wielu definicji broni masowego rażenia). Nie wiadomo dokładnie, jak rozumieć należy znaczące zniszczenia czy masowe ofiary. Powstaje pytanie, czy w kontekście tej definicji ataki z użyciem sarinu w tokijskim metrze przeprowadzone 20 marca 1995 r. można potraktować jako zastosowanie broni masowego rażenia, skoro spowodowały one co prawda znaczną liczbę rannych, ale tylko 13 ofiar śmiertelnych.

Broń masowego zniszczenia lub masowych rezultatów; kategoria potencjalnie zawierająca broń nuklearną, chemiczną, biologiczną i radiologiczną, ale także inne metody spowodowania masowej dezorganizacji, w tym ataki cybernetyczne.

Szosta definicja pojawiła się w Narodowej Strategii Wojskowej (*National Military Strategy*) Stanów Zjednoczonych z 2004 r.¹⁹. Określa ona broń masowego rażenia jako szeroki zakres możliwości przeciwnika, które mogą skutkować potencjalnie niszczącym rezultatem (*effect*). Broń masowego rażenia obejmuje w myśl tej definicji broń nuklearną, chemiczną, biologiczną i radiologiczną oraz udoskonaloną broń o wysokiej sile eksplozji, a także inne rodzaje broni określane jako „asymetryczne”. Może ona bazować na niszczącym działaniu o charakterze fizycznym lub oddziaływaniu polegającym na dezorganizacji. Ujęcie takie opiera się na przekonaniu, że np. cyberataki (np. z wykorzystaniem broni elektromagnetycznej) na komercyjne systemy informatyczne lub ataki na system transportu, mogą spowodować bardziej destrukcyjny rezultat ekonomiczny lub psychologiczny w porównaniu z np. skażeniem o względnie niewielkim zasięgu czy też działaniem śmiertelnośnym przy niewielkiej liczbie ofiar.

Definicja ta łączy w sobie wady definicji czwartej i piątej (relatywność, trudności w operacjonalizacji), wykazując przy tym brak zalety charakteryzującej szczególnie definicję czwartą w postaci puryzmu znaczeniowego. Wprowadza ona – chyba w największym stopniu wśród rozważanych definicji – niepotrzebne zamieszanie związane z pojawieniem się sformułowania „rezultat”. Nie wiadomo bowiem, czy definicja ta zawiera w sobie cztery podstawowe (i wymienione) rodzaje broni masowego rażenia w sposób bezwarunkowy, czy też ich włączenie jest uzależnione od wielkości zniszczeń/wysokości ofiar. Najważniejszy element tej definicji, czyli włączenie w poczet broni masowego rażenia zagrożeń związanych z dezorganizacją, stanowi tylko zbędne rozciągnięcie pojęcia i wydaje się pochodną chęci włączenia w obręb BMR praktycznie wszystkich czynników, które mogą stanowić zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa. Definicja ta jest odzwierciedleniem charakterystyki czasów, w których została opracowana oraz świadectwem wagi, jaką przywiązywano do zagrożeń terrorystycznych, a szerzej zagrożeń asymetrycznych²⁰, w pierwszej dekadzie XXI w. Wydaje się, że za

¹⁹ *National Military Strategy of the United States of America. A Strategy for Today; A Vision for Tomorrow*, Joint Chiefs of Staff, 2004, s. 1, <http://www.defense.gov/news/mar2005/d20050318nms.pdf> (dostęp 17.02.2014).

²⁰ Według Marka Madeja termin „asymetria” powinien być postrzegany nie jako dysproporcja potencjałów, ale jako odmienność wykorzystywanych metod i technik (wynikająca co prawda w dużej mierze z dysproporcji, która jest jej pierwotną przyczyną). W efekcie działania dwóch stron prowadzone są w nieprzystający do siebie sposób. Z punktu widzenia podmiotu zagrożonego działania asymetryczne postrzegane są jako niestandardowe względem działań wchodzących w skład stosowanego przez niego *modus operandi* (tzn. przez niego preferowanych, uznawanych za dopuszczalne i stosowanych rutynowo). Więcej na temat zagrożeń asymetrycznych: M. Madej, *Terroryzm i inne zagrożenia asymetryczne w świetle współczesnego pojmowania bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego – próba teoretycznej konceptualizacji*, [w:] *Porządek międzynarodowy u progu XXI wieku. Wizje – koncepcje – paradygmaty*, red. R. Kuźniar, Warszawa 2005, s. 486–517; *idem*, *Zagrożenia asymetryczne – istota, specyfika, faktyczna ranga strategiczna we współczesnym świecie*, [w:] *Zagrożenia asymetryczne współczesnego świata*, red. S. Wojciechowski, R. Fiedler, Poznań 2009, s. 12; P. Gawliczek, J. Pawłowski, *Zagrożenia asymetryczne*, Warszawa 2003, s. 18.

taką konstrukcją definicji stoi politycznie motywowana chęć normatywnego potępienia działań o charakterze asymetrycznym przez włączenie ich w obręb zastosowania broni masowego rażenia. Podyktowane było to chęcią przelania części moralnego odium, z którym spotyka się stosowanie broni masowego rażenia i które ujawnia się w postaci zdecydowanej negatywnej reakcji wspólnoty międzynarodowej na działania o charakterze asymetrycznym. Nie wydaje się jednak, by takie rozszerzenie definicji miało uzasadnienie, zwłaszcza że jest ono pochodną określonej polityki i określonego momentu w historii stosunków międzynarodowych.

Podsumowanie

Różnorodność sposobów definiowania pojęcia broni masowego rażenia potwierdza zamęt definicyjny związany z tym terminem. Po części wynika on z czynników obiektywnych, w szczególności z nieostrości stosowanych sformułowań. Sam termin „broń masowego rażenia” niejako implikuje ten definicyjny „defekt”, zawierając z natury mało precyzyjny przymiotnik „masowy”. Z drugiej strony niewystarczająca precyzja może wynikać z chęci zwiększenia uznaniowości definicji, co prowokuje do zadania pytania o ich instrumentalny charakter. Nadmierna pojemność terminu BMR prowadzić może do umieszczania w ramach tej kategorii działań niemających nic wspólnego z bronią NBCR w celu ich normatywnego potępienia.

Zasadniczym celem opracowania była analiza sposobów definiowania BMR i w efekcie wskazanie definicji najbardziej optymalnej z punktu widzenia adekwatności, klarowności oraz użyteczności. Autor stoi na stanowisku, że definicja, wedle której broń masowego rażenia rozumiana jest jako broń nuklearna, chemiczna, biologiczna i radiologiczna, wydaje się stanowić rozwiązanie optymalne z punktu widzenia analizy wad i zalet poszczególnych rozwiązań. Nie jest to oczywiście definicja pozbawiona niedoskonałości – same definicje poszczególnych rodzajów broni w niej wymienionych nie są bowiem jednoznaczne (np. wyznaczenie wyraźnej granicy między bronią chemiczną a biologiczną bywa w pewnych przypadkach wątpliwe²¹).

Definicja ta jest nie tylko w największym stopniu zakorzeniona w stosunkach międzynarodowych oraz w systemie ONZ, ale również relatywnie ścisła i precyzyjna. Wy szczególności określone rodzaje broni, które zaliczone zostają w poczet broni masowego rażenia. Są to rodzaje broni zasadniczo różniące się od broni konwencjonalnej z racji odmiennych czynników rażenia: w przypadku broni nuklearnej i radiologicznej jest to radiacja (w przypadku broni nuklearnej występują również inne czynniki rażenia, spotykane także w broni konwencjonalnej, radiacja wyróżnia te rodzaje broni od innych), w przypadku broni chemicznej jest to zatrucie organizmu, a w przypadku broni biologicznej – choroby.

²¹ Do broni chemicznej zaliczamy środki chemiczne, tymczasem w skład broni biologicznej wchodzi organizmy żywe lub wytwarzane przez nie toksyny stosowane w celu uśmiercania lub obezwładniania. Są to tzw. patogeny, czyli mikroorganizmy lub substancje powodujące choroby wytworzone przez mikroby lub wyekstrahowane z roślin. Istnieją jednak substancje sytuujące się na pograniczu tych dwóch rodzajów broni. Przykładem może być rycyna, przez konwencję o broni chemicznej traktowana jako tego typu broń. Jest ona jednak ekstrahowana z nasion rącznika pospolitego. Zob. E. Croddy, C. Perez-Armendariz, J. Hart, *Broń chemiczna i biologiczna – raport dla obywatela*, Warszawa 2003, s. 122–123.